

Martina Bašić, *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveniĉko-vinodolskoga kraja*, Centar za kulturu „Dr. Ivan Kostrenĉić“ Crikvenica, Crikvenica, 2022., 158 str. ISBN: 978-953-7532-31-4.

Dijalektna je frazeologija disciplina koja će, s jedne strane, lakše privući pažnju i pobuditi zanimanje šire čitateljske publike i dijalektologa amatera od, primjerice, dijalektne fonologije, morfologije, sintakse ili pak leksikologije u širem smislu. S druge strane, frazemi su vrlo koristan materijal za proučavanje jeziĉnih znaĉajki pojedinih mjesnih govora jer su u njima očuvane fonološke, morfološke, sintaktiĉke i leksiĉke osobitosti konkretnih govora te stoga ne ĉudi da su oni dijalektolozima bogata riznica i iznimno dragocjena građa. Poĉetci sustavnijega znanstvenog prikupljanja i obradbe hrvatskoga dijalektnoga frazeološkog blaga bilježe se krajem devedesetih godina 20. stoljeća, a među prvima bili su

istraživanja i radovi Marije Turk o frazeologiji ĉakavskih govora otoka Krka. Od poĉetka 21. stoljeća interes hrvatskih dijalektologa za frazeologiju postaje sve snažniji, a objavljivanje radova posvećenih toj tematici sve intenzivnije. Zapoĉinju se pripremati i publicirati dijalektni frazeološki rjeĉnici, u ĉemu se posebno istaknula Mira Menac-Mihalić, autorica ili suautorica prvih takvih rjeĉnika u nas (primjerice, rjeĉnika frazema novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj (2005.), križevaĉko-podravskih kajkavskih govora (2008.), splitskoga govora (2011.), međimurskoga govora Svete Marije (2020.)). Za dijalektne frazeološke rjeĉnike Mire Menac-Mihalić s pravom možeme reći da su postavili temelje i utvrdili metodološka naĉela rjeĉniĉke prezentacije hrvatske dijalektne frazeološke građe.

Poĉetkom trećega desetljeća 21. stoljeća, preciznije, 2022. godine, u nakladi Centra za kulturu „Dr. Ivan Kostrenĉić“ iz Crikvenice pojavio se nešto drugaĉiji hrvatski dijalektni frazeološki rjeĉnik. Iz pera Martine Bašić, Crikveniĉanke sa zagrebaĉkom adresom, a pod uredniĉkom palicom Sanje Škrĉatić, objavljena je knjiga *Zač se reče...?*, s podnaslovom *Frazemi, izreke i poslovice crikveniĉ-*

ko-vinodolskoga kraja. Svojom koncepcijom i obradbom frazeološke građe taj rječnik u nekoliko segmenata odudara od donedavno uvriježene prakse izrade hrvatskih dijalektnih frazeoloških rječnika. Novine koje ga odlikuju čine ga pristupačnijim, razumljivijim i zanimljivijim široj čitateljskoj publici, a grafičko oblikovanje samoga sadržaja te obogaćivanje teksta popratnim ilustracijama, odnosno crtežima doprinose vizualnoj atraktivnosti samoga izdanja, zbog čega će zasigurno biti još privlačnije potencijalnim čitateljima, posebno pripadnicima mlađih generacija.

Knjiga *Zač se reče...?* obasiže 158 stranica. Započinje zahvalom i posvetom Martine Bašić pisanom njezinim materinskim, crikveničkim mjesnim govorom – *aš je zi duše*, tumači autorica. Slijedi uvodni dio koji se sastoji od nekoliko poglavlja. Prvo je od njih *Predgovor* u kojemu autorica pojašnjava poticaje za nastanak knjige te tako saznajemo da je građa za nju prikupljena u okviru nekoliko projekata na kojima su se provodila terenska istraživanja obalnih i uzobalnih vinodolskih govora. Usto, Martina Bašić bila je i suautoricom *Rječnika crikveničkoga govora* objavljenoga 2013. godine u kojemu je velika pažnja bila usmjerena i na bilježenje i obradbu frazeološke građe te je knjiga *Zač se reče...?* zapravo logičan nastavak njezinih dotadašnjih frazeoloških istraživanja. U knjizi se predstavlja dio frazeološkoga blaga triju mjesnih govora: govora Crikvenice, Grižana i Novoga Vinodolskog. Poznavateljima čakavologije, dijela hrvatske dijalektologije koji proučava čakavsko narječje, odmah će upasti u oko da je riječ o govorima koji se tradicionalno uključuju u različite čakavske dijalekte. Crikvenički je govor dio ekavskoga čakavskog dijalekta (i njegova primorskog poddijalekta) te se o njemu često govori kao o teritorijalno izoliranoj oazi ekavskoga dijalekta okruženoj ikavsko-ekavskim govorima, dok se griški i novljanjski govor ubrajaju u ikavsko-ekavski dijalekt (i njegov primorski poddijalekt). Povezivanje i obradbu frazeološke građe tih triju mjesnih govora u jednoj publikaciji autorica opravdava višestoljetnim povijesnim i društvenim vezama triju naselja, kao i činjenicom da su sva tri govora starosjedilački i autohtoni govori čakavskoga narječja koji su očuvali mnoge konzervativne jezične značajke svojstvene čakavskim govorima. Važno je istaknuti i činjenicu da su već ranije objavljeni dijalektni rječnici tih triju mjesnih govora: Josip Sokolić-Kauzlarić i Gojko Sokolić-Kauzlarić priredili su *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog* (2003.), Đurđica Ivančić Dusper i Martina Bašić već spomenuti *Rječnik crikveničkoga govora* (2013.), dok je *Rječnik griško-belgradskoga govora* napisao Ivan Barbarić (2016.). Ta su tri rječnika, uz znanstvene članke i monografije, Martini Bašić poslužili i kao dodatni izvori za provjeru i ovjeru prikupljene frazeološke građe.

Iza *Predgovora* slijedi poglavlje naslovljeno *Ukratko o jezičnim obilježjima govora crikveničko-vinodolskoga kraja* koje na 12 stranica donosi osnovne informacije o jezičnim značajkama mjesnih govora Crikvenice, Grižana i Novoga Vinodolskog. Doznajemo tako da te govore povezuju bliskosti i podudarnosti na svim jezičnim razinama, ali i da svaki od njih ima svoje posebnosti u odnosu

na susjedne govore. Opisuju se njihovi vokalski sustavi: inventar i distribucija vokalskih jedinica, refleksi poluglasa i nazalnih glasova, primjeri čakavske jake vokalnosti, odrazi glasa jata i njegovi prijeglasni, kao i primjeri redukcije nekih vokala. U potpoglavlju o nevokalima donose se informacije o nevokalnim fonemima i njihovoj distribuciji (s posebnim napomenama o jotacijama fonema /t/ i njihovu izostajanju, o nepostojanju afrikate /ʒ/ te čuvanju fonema /l/, /x/ i /f/), zatim o pojavi protetskoga *j*, rotacizmu, statusu dočelnoga *-l*, zamjeni dočelnoga /m/ > /n/, promjenama koje su dio slabljenja napetosti šumnika, redukcijama sonanta *v* u odgovarajućim položajima, disimilacijama, skupini *čr*, šćakavizmu, skupini *žj* te oblicima prijedloga *z* i *zi*. Zasebno su predstavljeni i prozodijski sustavi crikveničkoga, griškoga i novljanskoga govora – inventar i distribucija naglasaka, potvrđena pomicanja naglasaka te prisutnost sjevernočakavske metatonije. Potpoglavlje o morfološkim obilježjima donosi detaljan opis sklonidbe imenica, zamjenica i pridjeva, kao i sprežanja nekih glagolskih oblika (prezent, glagolski oblici za tvorbu kondicionala, imperativ, upotreba kratkih oblika glagola ‘htjeti’ te prezenta glagola u značenju ‘ići, kretati se’ itd.). Važno je istaknuti da su sva opisana jezična obilježja potkrijepljena ponajprije primjerima koji su zabilježeni u frazemima, a kod onih značajki koje nisu potvrđene u frazemima korišteni su primjeri prikupljeni terenskim istraživanjima.

Poglavlje *O crikveničko-vinodolskoj frazeologiji*, prema riječima autorice, priređeno je da *bi se frazeologija kao jezikoslovna disciplina približila i čitateljima koji nisu jezikoslovci*. Tu se donose definicije i objašnjenja najvažnijih pojmova iz frazeologije: tumači se što je frazeologija, što je frazem i koja su njegova bitna obilježja te koji su osnovni aspekti proučavanja frazema, sa zasebnim pojašnjenjima strukturne analize i klasifikacije frazema na temelju njihove strukture, zatim sintaktičke analize i, zaključno, semantičke analize koja uključuje način oblikovanja frazemskega značenja, njegovu motiviranost i podrijetlo frazema (a taj je posljednji aspekt, ističe Martina Bašić, *pretežno upotrebljavan u analizi crikveničko-vinodolskih frazema*). I u tome su poglavlju sve teorijske postavke ovjerene isključivo na primjerima frazeološke građe mjesnih govora Crikvenice, Grižana i Novoga Vinodolskog.

Posljednje poglavlje ispred glavnoga dijela knjige nosi naslov *Načela uspostave polaznoga frazema*. U njemu se pojašnjava da prikazanu građu sačinjavaju frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja, uključujući i psovke i kletve, a da se frazemi promatraju u širem smislu te se tako mogu pronaći i primjeri koji su na granici frazema pa se u jednome kontekstu mogu smatrati izrekama, a u drugome frazemima. Pri određivanju uopćenoga frazema koji obuhvaća različite ostvaraje potvrđene u trima govorima – polaznoga frazema – odabran je onaj oblik koji je češće potvrđen ili pak onaj oblik koji se nalazi prvi po abecednome poretku obrađivanih mjesnih govora. Primjerice, uopćeni je frazem **šajeta (strel) te zela (ubila) <!>**, a potvrde su *Ma šajeta te zela, smiron brundaš proti sega! Šajeta te ubila ako si mi mazal oče! Strel te zela, tebe i tvoje bedastoće!*^{Cr} Ili pak, uopćeni je frazem **bel kako sneg**, a njegove potvrde *Kad se*

operu z lušijun, lancuni budu beli kako sneg.^{Cr}; *Kad se bela roba opere va lušiji, bude bela ko snig.*^{Gr}. Ako je potvrda zabilježena samo u jednome govoru, u uopćenome se frazemu navodi oblik potvrđen u tome govoru, npr. **nimat fjorina va žepi** (*Dela se gospodin, a nima fforina va žepi.*^{NV}) ili **nimat ni feniga v žepu** (*Nima v žepu ni feniga.*^{Gr}). Slično se postupilo i pri uopćavanju poredbenoga veznika koji je zabilježen u inačicama *kako, kot* i *ko*. Frazemi su uopćeni na temelju konkretnih frazema prikupljenih na terenu, a ne, prema riječima autorice, *na temelju onoga što bismo mogli očekivati ili pretpostavljati da postoji*. Zato su neki frazemi zabilježeni bez svojih vidskih parnjaka (npr. samo **dat na fit** jer u građi nije potvrđeno **davat na fit**), a drugi pak imaju vidski parnjak ovjeren u građi, a koji se odvaja kosom crtom (npr. **povuć/vuć za zajik koga**).

Središnji i ujedno glavni dio knjige proteže se na osamdesetak stranica. Još u *Proslavu* Martina Bašić pojasnila je da je svoju knjigu nasloвила *Zač se reče...?* potaknuta pitanjima koja su joj tijekom njezinih terenskih istraživanja i u neobveznim razgovorima često bila upućivana: *A ča to znači? A skud je ta beseda? A kako se još reče...?*, a knjigu je zamislila kao dio odgovora na ta pitanja. Smatrajući da metodologija koja je uobičajeno primjenjivana u hrvatskim dijalektnim frazeološkim rječnicima, u kojima se koriste klasične rječničke natuknice, ne bi mogla dati odgovore na sva navedena pitanja, tumačenja je frazema oblikovala u posebna poglavlja, odnosno, kako ih naziva, frazemske članke. Tako glavni dio knjige obuhvaća 64 poglavlja, odnosno frazemska članka koji su pisani za široku publiku. Zbog toga se taj dio knjige odlikuje stilom koji nije strogo znanstveni već ga prije možemo opisati kao znanstveno-popularni. Samo je u iznimnim slučajevima u tome dijelu knjige prisutno pozivanje na literaturu, i to samo u podrubnim bilješkama, a sve kako bi tekst bio čitljiviji te sadržajno i vizualno prihvatljiviji i čitateljstvu bez većega jezikoslovnog predznanja. Poglavlja ili frazemski članci navode se abecednim slijedom, a svaki je članak obogaćen ilustracijama, odnosno vinjetama autorica kojih je Marie Solange Antonić. Vinjete koje odišu duhovitošću ne samo da prate nego i dopunjuju tekst frazemskih članaka, čineći ga tako i vizualno dinamičnim i atraktivnim, kao i potencijalno zanimljivijim u odnosu na tekstove koji nisu popraćeni takvim grafičkim priložima.

Frazemi, izreke i poslovice u frazemskim se člancima bilježe podebljanim slovima, a u dijelu frazema ukošenim je slovima naznačena rekcija: **bižat od koga, od čega kako vrag od tamjana; preko glavi je komu koga, čega**. U okruglim se zgradama navode međusobno zamjenjive ili varijantne sastavnice frazema koje se mogu upotrijebiti u frazemu bez promjene njegova značenja: **pijan (naconkuljan, natrinketan) kako čep**, kao i fonetsko-fonološke varijante (**prošlo (šlo) je ča varemengo; delat komu ča va truc (štruc)**), tvorbene varijante (**imet zajik (zajičinu) kot krava rep**) te informacija o sintaktičkome variranju (**za (pod) bagatelu** [kupit *ča*, prodat *ča* i sl.]). U izlomljenim se zgradama pak nalaze izostavljeni ili fakultativni dijelovi frazema, što upućuje na to da se konkretni frazem može upotrebljavati u dva oblika (npr. zapis **bat se koga, čega kako <črnoga> vraga** označava da se upotrebljavaju oblici **bat se koga**,

čega kako črnoga vruga i bat se koga, čega kako vruga). Uglatim se zagrada upućuje na najčešće okružje, tj. kolokativnost frazema (npr. **ko crkveni miš** [siromašan, gol i sl.]), a u kosim je zagrada iza frazemskoga značenja iskazano tematsko ograničenje u uporabi određenoga frazema (npr. osjeća *tko* pritisak u glavi /ob. od glavobolje, od briga, od pića i sl./). Svi su frazemi koji se nalaze u glavnome dijelu knjige bogato potkrijepljeni odgovarajućim primjerima, a oprimjerenja se navode u zagrada iza frazema, beziznimno su naglašena i zapisana su ukošenim slovima. Kraticom koja je zabilježena u eksponentu iza rečenica upućuje se na to u kojemu je od mjesnih govora zabilježeno oprimjerenje: za oprimjerenja iz crikveničkoga govora rabi se kratica ^{Cr}, za oprimjerenja iz griškoga govora kratica ^{Gr} te za oprimjerenja iz novljanskoga govora kratica ^{NV}. Oprimjerenja iz različitih mjesnih govora nižu se abecednim redom kratica mjesnih govora.

U tekstu koji se nalazi u frazemskim člancima tumače se značenja pojedinih frazema, motivacija njihova nastanka te njihovo podrijetlo, a poseban je naglasak stavljen na konceptualnu analizu prikupljenih frazema. Pojedine sastavnice frazema također se dodatno pojašnjavaju, bilo da je riječ o leksemima stranoga podrijetla, arhaizmima ili kakvoj drugoj jezičnoj pojavnosti koja današnjim prosječnim govornicima potencijalno više nije bliska ili razumljiva. Uz polazišni se frazem navode i na sličan način opisuju i njegove istoznačnice i bliskoznačnice, a nerijetko i frazemi suprotnoga značenja. Osim niza dijalektnih informacija o različitim jezičnim razinama (fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, leksičkoj), frazeološka građa, ali i autoričina tumačenja pojedinih frazema, njihova postanka i uporabe bogat su izvor podataka i o crikveničko-vinodolskome kraju u kojemu su ti frazemi zabilježeni: o nekadašnjemu i sadašnjem načinu života, običajima, ljudima, mentalitetu i slično. Time ova knjiga postaje još privlačnija i vrednija žiteljima Crikvenice i širega vinodolskoga kraja (ali i mnogo širemu čitateljstvu) te na više razina pridonosi zaštiti i promociji tamošnje nematerijalne kulturne baštine.

Iza glavnoga dijela knjige nalaze se tri kazala. Prvo je od njih *Abecedno kazalo frazema, izreka i poslovice* u kojemu se donose svi frazemi, izreke i poslovice koji su spomenuti u frazemskim člancima – ukupno 286 jedinica. One su prezentirane prema abecednome slijedu prve riječi, a iza toga slijedi informacija o mjestu njihove obrade, odnosno o frazemskome članku u kojemu se konkretni frazem nalazi (npr. **imet va levoj niš, va desnoj još manje** → **SOLDI**). Poslovice su obilježene oznakom ©, a izreke (izrazi, kletve i psovke) oznakom ①.

Slijedi *Kazalo nosivih sastavnica frazema, izreka i poslovice* koje sadrži 211 jedinica, a u kojemu se pod svojom nosivom sastavnicom, odnosno nadnatuknicom, navode svi frazemi, izreke i poslovice iz frazeoloških članaka. Pritom se nadnatuknica određuje prema morfološkom načelu, dakle, prema vrsti riječi kojoj pripadaju sastavnice frazema, a prema sljedećemu redosljedu: imenice (i poimeničeni pridjevi), pridjevi (i glagolski pridjevi), prilozi (i glagolski prilozi), brojevi, zamjenice, glagoli potpunoga značenja, veznici. Preciznije, ako među

sastavnicama frazema nema imenice, nadnatuknica je poimeničeni pridjev, ako pak nema poimeničenoga pridjeva, nadnatuknica je pridjev itd. Nadnatuknice se navode u polazišnome obliku i zapisane su velikim masnim slovima (imenice u nominativu jednine, pridjevi u muškome rodu u jednini, glagoli u infinitivu), a izuzetak su imenice **SOLDI** i **ŠPALI** koje se upotrebljavaju samo u množini te imenica **ZJAKI** koja se ne upotrebljava samostalno nego je zabilježena samo u frazemima. Usto, kao nadnatuknice funkcioniraju i višerječni nazivi, npr. **BOŽ-JI VOLAK** i **MALI PRST**. Kazalo je organizirano tako da se na početku nalazi nadnatuknica pisana velikim masnim slovima, a iza nje slijedi frazem, izreka i/ili poslovice. Iza frazema nalazi se uputa u kojemu ga se frazemske članku može pronaći. Ako je neka nadnatuknica nosiva sastavnica više frazema, onda se frazemi nižu abecednim slijedom, odvajaju se točkom (•) i zajedno upućuju na frazemi članak (npr. **TRUC delat u truc (štruc) komu** • **delat za truc komu** → **DEŠPET**). Ako frazemi imaju istu nosivu sastavnicu, ali su obrađeni u različitim frazemske člancima, odvajaju se znakom ♦ (npr. **NOS brndat komu okolo nosa** → **FAŠTIDIJ ♦ dobit po nosu** → **LAVADA**). Da bi se omogućilo lakše i kvalitetnije snalaženje, sve se varijante nosive sastavnice navode kao nadnatuknice (npr. frazem <**suh (mršav, slab)**> **kako štikadent (štikadin)** naveden je pod nadnatuknicama **ŠTIKADENT** i **ŠTIKADIN**).

Treće je i brojem stranica najopsežnije *Kazalo istoznačnih i blisko značnih frazema, izreka i poslovice* u kojemu se frazemi navode pod nadnatuknicom koja bliže određuje njihovo značenje. To kazalo obuhvaća 207 jedinica. Nadnatuknica na hrvatskome standardnom jeziku zapisana je velikim masnim slovima, a iza nje slijedi značenje frazema. Svi frazemi povezani s konkretnim značenjem zapisani su u nastavku masnim slovima i odvojeni točkom (•) te su tako objedinjeni istoznačni frazemi. Ako su s istom nadnatuknicom povezana i druga značenja, ona se navode u nastavku te se tako pod istom nadnatuknicom okupljaju i blisko značni frazemi. Frazemi s više bliskih značenja navode se pod više nadnatuknica (npr. **KIŠITI** jako kiši, pljušti **pada (lije) ko s kabla**; **PLJUŠTITI** jako kiši, pljušti **pada (lije) ko s kabla**), a frazemi s više različitih značenja označeni su eksponiranom brojkom koja upućuje na to koje je značenje opisano (npr. **ČUVATI SE** biti na oprezu *s kim*, čuvati se *koga bit atento* • ¹**bit na vahte** <*s kin*>; **MOTRITI** motriti *što* ²**bit na vahte** <*s kin*>; **OPREZ** biti na oprezu *s kim*, čuvati se *koga bit atento* • ¹**bit na vahte** <*s kin*>). To je kazalo koje povezuje istoznačne i blisko značne frazeme, ističe autorica, zapravo namijenjeno svima *onima koji su se pitali A kako se još reče...?*

Iza triju kazala nalazi se popis korištenih kratica i grafičkih oznaka s njihovim tumačenjima te popis literature s 83 bibliografske jedinice, a knjigu zaključuje sadržaj koji uključuje popis svih njezinih poglavlja.

Knjiga *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja* nova je knjiga – kako datumom svojega objavljivanja, tako i prikazom i obradom frazeološke građe mjesnih govora Crikvenice, Grižana i Novoga Vinodolskog. Napravivši iskorak od dosad u hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji uo-

bičajenoga načina oblikovanja frazeoloških rječnika, Martina Bašić oblikovala je modernu knjigu koja je i dalje svojevrstan frazeološki rječnik, ali i mnogo više od toga. Ponajprije i možda najvažnije, u knjizi je zabilježena i obrađena vrlo vrijedna dijalektna frazeološka građa triju mjesnih govora crikveničko-vinodolskoga kraja. Utemeljena na suvremenome znanstvenom pristupu frazeološkomu blagu crikveničkoga, griškoga i novljanskoga govora, ali pisana stilom koji nije strogo znanstveni i obogaćena atraktivnim vizualnim sadržajima, ova će knjiga zasigurno biti zanimljiva kako znanstvenoj, tako i mnogo široj publici, a za njom bi mogli posezati i odgajatelji i učitelji u odgojnim i obrazovnim ustanovama te tako djeci i mladima približiti i pojasniti vrijednu hrvatsku dijalektnu frazeološku građu.

Ivana Nežić